

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR DEVELOPING THE COMMUNICATIVE AND SPEECH SKILLS OF BILINGUAL CHILDREN

Nosirova Gulira'no Muhammadolimovna

Independent Researcher at Fergana State University

gulihonnosirova21@gmail.com

Abstract

This article examines the pedagogical conditions that contribute to the development of communicative and speech skills in bilingual children aged 5–6. Taking into account children's bilingual experiences, organizing authentic communicative situations, making functional use of their existing linguistic repertoire, and providing gradual pedagogical support are substantiated as the key components of the methodological framework. The article also considers the initial concept of an original pedagogical assessment protocol entitled BINKOM-5/6 and explores the possibilities of drawing on the experience of international assessment instruments in its development.

Keywords

bilingual children, communicative and speech skills, pedagogical conditions, bilingual development, communicative competence, pedagogical diagnostics, BINKOM-5/6, MAIN, preschool education.

BILINGVAL BOLALAR KOMMUNIKATIV-NUTQIY KO'NIKMA- LARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Nosirova Gulira'no Muhammadolimovna

Farg'ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi.

Annotatsiya. Mazkur maqolada 5–6 yoshli bilingval bolalarning kommunikativ-nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-7, 2026

yoritiladi. Bolaning ikki tilli tajribasini hisobga olish, real kommunikativ vaziyatlarni tashkil etish, mavjud lingvistik repertuardan funksional foydalanish va bosqichli pedagogik ko‘makni qo‘llash metodik tizimning asosiy tarkibiy qismlari sifatida asoslanadi. Shuningdek, BINKOM-5/6 nomli mualliflik pedagogik baholash protokolining dastlabki konsepsiyasi hamda uni ishlab chiqishda xalqaro baholash instrumentlari tajribasidan foydalanish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: bilingval bolalar, kommunikativ-nutqiy ko‘nikmalar, pedagogik shart-sharoitlar, ikki tilli rivojlanish, kommunikativ kompetensiya, pedagogik diagnostika, BINKOM-5/6, MAIN, maktabgacha ta’lim.

Kirish

Zamonaviy maktabgacha ta’lim tizimida bolalarning kommunikativ-nutqiy rivojlanishini ta’minlash muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ikki tilda muloqot qiladigan 5–6 yoshli bolalar bilan ishlashda ularning til tajribasi, oilaviy va ijtimoiy muhiti, muloqot ehtiyojlari hamda mavjud nutqiy imkoniyatlarini yaxlit holda hisobga olish zarur.

Bilingval bolaning kommunikativ rivojlanishini faqat ikki tildagi lug‘at boyligi yoki grammatik shakllarni o‘zlashtirish darajasi bilan baholash yetarli emas. Bola suhbatni boshlashi, savol berishi, o‘z fikrini tushunarli ifodalashi, suhbatdoshining fikrini anglashi, voqea-hodisalarni izchil bayon qilishi va tushunmovchilik yuzaga kelganda muloqotni davom ettirish yo‘lini topishi ham muhimdir. Shu sababli kommunikativ-nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirish metodikasi til birliklarini o‘rgatish bilan birga, ularni mazmunli va ijtimoiy jihatdan ahamiyatli vaziyatlarda qo‘llashga yo‘naltirilishi lozim.

Mazkur yondashuv pedagogik jarayonni tashkil etish uchun muayyan shart-sharoitlarni yaratishni talab qiladi. Ushbu shart-sharoitlar bolaning individual til profilini hisobga olish, real kommunikativ ehtiyojni yuzaga keltirish, bilingval

repertuardan oqilona foydalanish va pedagogik ko‘makni bolaning mustaqillik darajasiga moslashtirishni qamrab oladi.

Tadqiqotning maqsadi va metodologik asoslari

Tadqiqotning maqsadi 5–6 yoshli bilingval bolalarning kommunikativ-nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash va ularni amaliy metodik tizim doirasida asoslashdan iborat.

Tadqiqotning metodologik asosini kommunikativ yondashuv, bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish, faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim va pedagogik kuzatish tamoyillari tashkil etadi. Ushbu tamoyillarga muvofiq, kommunikativ-nutqiy rivojlanish bolaning faqat til haqidagi bilimlari bilan emas, balki mazkur bilimlardan muayyan muloqot vazifasini bajarishda foydalanish imkoniyatlari bilan ham tavsiflanadi.

Bilingval bolalar nutqini baholashga oid xalqaro tajribada Gagarina va hammualliflar tomonidan ishlab chiqilgan MAIN — Multilingual Assessment Instrument for Narratives instrumenti muhim o‘rin tutadi. Ushbu instrument bolalarning hikoya tuzish va hikoyani tushunish ko‘nikmalarini bir yoki bir nechta tilda baholashga mo‘ljallangan. Uning qayta ko‘rib chiqilgan versiyasi 2019-yilda nashr etilgan [1].

MAIN tajribasi [1, 2] strukturali topshiriqlar va baholash tartiblarini ishlab chiqishda metodologik ahamiyatga ega. Biroq mazkur instrumentning asosiy yo‘nalishi narrativ ko‘nikmalar bilan bog‘liq. Shu sababli dialogik tashabbus, axborot almashish, pragmatik moslik va kommunikativ tushunmovchilikni bartaraf etish kabi ko‘nikmalarni qamrab oluvchi pedagogik protokol alohida loyihalashtirilishi lozim.

Shu maqsadda mazkur tadqiqot doirasida BINKOM-5/6 — bilingval bolalarning interaktiv kommunikativ ko‘nikmalarini pedagogik baholash protokolining pilot variantini ishlab chiqish nazarda tutiladi. BINKOM-5/6 hozirgi bosqichda mualliflik metodik ishlanmasi sifatida qaraladi. Uning standartlashtirilganligi yoki psixometrik

validligi tasdiqlanganligi haqida xulosa chiqarish uchun alohida empirik tekshiruvlar talab etiladi.

Bilingval bolalarning individual til profilini hisobga olish

Kommunikativ-nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishning birinchi pedagogik sharti bolaning individual til profilini ta’lim jarayonini rejalashtirish bilan bog‘lashdan iborat. Bilingval guruhdagi bolalar ikki til bilan tanishgan yoshi, har bir tildan foydalanish chastotasi, suhbatdoshlari, oiladagi til taqsimoti va maktabgacha ta’lim tashkilotidagi muloqot tajribasi bilan farqlanadi.

Shu sababli pedagogik jarayon boshlanishida ota-onalar anketasi, pedagogik suhbat va dastlabki kuzatish orqali bolaning til tajribasi haqida ma’lumot to‘plash maqsadga muvofiq. Bunda bolaning uyda va ta’lim muassasasida qaysi tillardan foydalanishi, kitoblarni qaysi tilda tinglashi, tengdoshlari bilan qanday muloqot qilishi hamda qaysi vaziyatlarda qo‘shimcha yordamga ehtiyoj sezishi aniqlashtiriladi.

Ushbu ma’lumotlar bolani biror til bo‘yicha «kuchli» yoki «zaif» deb qat’iy tasniflash uchun emas, balki ta’limiy topshiriqlarni moslashtirish uchun xizmat qilishi kerak. Masalan, bir bola rasm asosida mustaqil hikoya tuza olsa, boshqasiga voqealar ketma-ketligini ifodalovchi rasmlar yoki gap boshlanmalari yordam berishi mumkin.

Bunda barcha bolalar uchun rivojlantiriladigan kommunikativ funksiyalar saqlanadi. Farq topshiriqning maqsadida emas, balki uni bajarish uchun taqdim etiladigan tayanch va pedagogik ko‘mak darajasida namoyon bo‘ladi. Bunday yondashuv individual farqlarni hisobga olish bilan birga, bolalarning kommunikativ rivojlanishini izchil kuzatish imkonini beradi.

Mazmunli o‘zaro muloqot va real kommunikativ ehtiyojni tashkil etish

Ikkinchi pedagogik shart bolani faol nutqiy muloqotga undaydigan real kommunikativ vaziyatlarni yaratishdan iborat. Pedagog tomonidan beriladigan, javobi oldindan ma’lum bo‘lgan savollar bolaning ayrim lug‘aviy va grammatik

imkoniyatlarini ko‘rsatishi mumkin. Biroq bunday faoliyat har doim ham mustaqil savol berish, axborot so‘rash yoki suhbatdosh bilan kelishish ehtiyojini yuzaga keltirmaydi.

Shuning uchun rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarda axborot bo‘shlig‘i, tanlov, tushuntirish, kelishuv va muammoni birgalikda hal qilishga asoslangan topshiriqlardan foydalanish lozim. Bunday vaziyatlarda bola suhbatdoshida mavjud bo‘lmagan ma’lumotni tushuntiradi, o‘ziga kerakli axborotni so‘raydi yoki noto‘g‘ri tushunilgan fikrini qayta ifodalaydi.

Masalan, «Farqni top» o‘yinida ikki bolaga bir-biriga o‘xshash, lekin ayrim jihatlari bilan farqlanadigan rasmlar beriladi. Bolalar rasmlarini bevosita ko‘rsatmasdan, savollar va tavsiflar yordamida farqlarni aniqlashga harakat qiladilar. Bu jarayonda savol tuzish, aniqlashtirish, muhim belgilarni ifodalash va suhbat mavzusini saqlash ko‘nikmalari rivojlanadi.

Shuningdek, rolli o‘yinlar, birgalikda hikoya yaratish, qurilish materiallaridan umumiy model yasash va muammoli vaziyatlarni muhokama qilish ham kommunikativ faollikni oshirishga xizmat qiladi. Bunda o‘yinning tashqi natijasidan ko‘ra, bolaning muloqot jarayonida qanday ishtirok etishi muhim hisoblanadi.

Demak, real kommunikativ ehtiyojga asoslangan faoliyat bolaning til vositalarini amaliy maqsadda qo‘llashi, suhbatdosh bilan hamkorlik qilishi va nutqiy tashabbus ko‘rsatishi uchun sharoit yaratadi.

Bilingual repertuardan funksional foydalanish

Uchinchi pedagogik shart bolaning ikki tildagi mavjud imkoniyatlarini kommunikativ vazifani bajarishga yo‘naltirishdan iborat. Bilingual rivojlanishda bola ayrim vaziyatlarda bir tildan, boshqa vaziyatlarda esa ikkinchi tildan faolroq foydalanishi mumkin. Shu sababli uning ikki tildagi tajribasini bir-biridan uzilgan tizimlar sifatida ko‘rish pedagogik imkoniyatlarni cheklashi mumkin.

Bunda maqsad tilini rivojlantirish talabi saqlanadi, biroq bola boshqa tildan foydalangani uchun uning muloqotdagi tashabbusi yoki mazmunni tushuntirishga

urinishini salbiy baholash maqsadga muvofiq emas. Pedagog bolaning fikrini tinglab, zarur birlikni maqsad tilida tabiiy ravishda taklif qilishi va undan keyingi muloqotda foydalanish imkoniyatini yaratishi mumkin.

Masalan, bola o‘zbek tilidagi suhbatda kerakli so‘zni rus tilida ifodalasa, pedagog uning fikrini inkor qilmasdan, o‘zbekcha muqobilini taklif etadi. Keyin bola shu birlikni gap yoki dialog tarkibida qo‘llashga undaladi. Bunday yondashuv muloqotning mazmunini saqlash bilan birga, maqsad tilidagi ifoda imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi.

Kod almashtirishning o‘zi kommunikativ muvaffaqiyatsizlik belgisi sifatida baholanmasligi kerak. Muhimi, bolaning ushbu strategiyadan qanday maqsadda foydalanishi, suhbatdosh bilan o‘zaro tushunishga erishishi va zarur vaziyatda fikrini boshqa shaklda ifodalay olishidir. Shu bilan birga, muayyan topshiriqning maqsadi maqsad tilidagi birliklarni qo‘llash bo‘lsa, bolaning ulardan mustaqil foydalanishi alohida qayd etilishi mumkin.

Shunday qilib, bilingval repertuardan funksional foydalanish bolaning mavjud til resurslarini rivojlantirish vositasiga aylantiradi va uning kommunikativ faolligini qo‘llab-quvvatlaydi.

Bosqichli pedagogik ko‘mak va mustaqillikni baholash

To‘rtinchi pedagogik shart bolaga ko‘rsatiladigan yordamni uning individual ehtiyojiga muvofiq bosqichma-bosqich tashkil etishdir. Kommunikativ vazifani mustaqil bajargan bola bilan pedagogning batafsil ko‘magidan so‘ng bajargan bolaning natijasi bir xil tarzda qayd etilsa, ularning haqiqiy rivojlanish imkoniyatlarini farqlash qiyinlashadi.

Shu sababli BINKOM-5/6 pilot protokolida ko‘mak darajalarini alohida qayd etish taklif etiladi. Dastlabki metodik variantda quyidagi shartli darajalardan foydalanish mumkin:

Ko'mak darajasi	Tavsifi
S0	mustaqil bajarish: bola topshiriqni qo'shimcha ko'maksiz bajaradi.
S1	umumiy undov: pedagog kutish, takrorlash yoki umumiy rag'batlantirish orqali bolani faollashtiradi.
S2	vizual yoki ko'rsatuvchi tayanch: rasm, predmet, ishora yoki vaziyatni ko'rsatuvchi vosita taqdim etiladi.
S3	qisman verbal model yoki tanlov: pedagog gap boshlanmasi, muhim so'z yoki bir nechta javob variantini taklif qiladi.
S4	to'liq namuna: pedagog vazifani bajarish usulini to'liq namoyish etadi yoki tegishli nutqiy namunani beradi.

Ushbu darajalar BINKOM-5/6ning taklif etilayotgan dastlabki metodik yechimidir. Ularning aniqligi, o'zaro farqlanishi va amaliy qo'llashdagi ishonchliligi tajriba-sinov jarayonida tekshirilishi lozim.

Baholashda bolaning kommunikativ harakati, uning natijasi va talab etilgan ko'mak darajasi alohida qayd etiladi. Masalan, bola sherigidan mustaqil ravishda aniqlashtiruvchi savol so'rsa, bu S0 darajasida bajarilgan kommunikativ harakat sifatida qayd qilinadi. Agar pedagog gap boshlanmasini taqdim etganidan keyin savol bersa, bajarilgan harakat bilan birga S3 darajasidagi ko'mak ham ko'rsatiladi.

Bunday tizim pedagogga bolaning faqat yakuniy natijasini emas, balki topshiriqni bajarish jarayonidagi mustaqillik darajasini ham kuzatish imkonini beradi.

BINKOM-5/6 protokolining metodik ahamiyati

Yuqorida ko'rib chiqilgan pedagogik shart-sharoitlarni amaliyotga tatbiq etish uchun bolalarning kommunikativ harakatlarini tizimli qayd etish zarur. Shu maqsadda BINKOM-5/6 pilot protokoli tadqiqot doirasida ishlab chiqilishi mumkin.

Protokolning dastlabki konsepsiyasida quyidagi yo'nalishlarni qamrab olish taklif etiladi:

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-7, 2026

Baholash yo‘nalishi	Tavsifi
Dialogik tashabbus	suhbatni boshlash, savol berish va suhbatni davom ettirish.
Axborot almashish	kerakli ma’lumotni so‘rash, tushuntirish va muhim belgilarni ifodalash.
Pragmatik moslik	nutqni vaziyat, suhbatdosh va kommunikativ maqsadga moslashtirish.
Narrativ ko‘nikmalar	voqealarni izchil bayon qilish va sabab-oqibat aloqalarini ifodalash.
Kommunikativ qiyinchilikni bartaraf etish	aniqlashtirish, fikrni qayta ifodalash va tushunmovchilikni hal qilish.
Bilingval resurslardan foydalanish	ikki tildagi mavjud birliklarni muloqot maqsadiga muvofiq qo‘llash.

Ushbu yo‘nalishlar tadqiqotning nazariy vazifalaridan kelib chiqib taklif etilgan bo‘lib, ular tayyor standart shkala sifatida emas, pilot protokolni ishlab chiqish uchun dastlabki konstruktlar sifatida qaraladi. Har bir yo‘nalish bo‘yicha aniq kuzatuv indikatorlari, topshiriqlar va baholash qoidalari ishlab chiqilishi lozim.

Protokolni sinovdan o‘tkazishda topshiriqlarning bolalar yoshiga mosligi, indikatorlarning tushunarligi, turli pedagoglar tomonidan bir xil holatlarning qayd etilishi va olingan ma’lumotlarning izchilligi tekshiriladi. Zarur hollarda topshiriqlar qayta ko‘rib chiqilib, baholash mezonlariga aniqlik kiritiladi.

MAIN instrumenti [1, 2] bu jarayonda, avvalo, narrativ ko‘nikmalarni baholash va strukturali topshiriqlarni tashkil etish bo‘yicha metodologik manba bo‘lib xizmat qiladi. BINKOM-5/6ning boshqa kommunikativ komponentlari esa alohida nazariy asoslash va empirik tekshiruvni talab etadi.

Xulosa

5–6 yoshli bilingval bolalarning kommunikativ-nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirish bolaning individual til tajribasi, muloqot ehtiyojlari va nutqiy faolligini hisobga oladigan yaxlit pedagogik tizimni talab etadi. Mazkur maqolada to‘rtta asosiy pedagogik shart-sharoit ajratib ko‘rsatildi: individual til profiliga tayangan differentsiallashtirish, real kommunikativ ehtiyojni yuzaga keltirish, bilingval repertuardan funksional foydalanish hamda bosqichli pedagogik ko‘makni tashkil etish.

Ushbu shart-sharoitlar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, bolaning nutqiy imkoniyatlarini mazmunli muloqot jarayonida namoyon etish va rivojlantirishga xizmat qiladi. Ularni amalga oshirishda pedagogik kuzatish, strukturali topshiriqlar va ko‘mak darajalarini qayd etish muhim ahamiyat kasb etadi.

BINKOM-5/6 pilot protokoli mazkur yondashuvlarni tizimlashtirish va bilingval bolalarning interaktiv kommunikativ ko‘nikmalarini pedagogik jihatdan o‘rganish uchun istiqbolli mualliflik ishlanmasi sifatida taklif etiladi. Biroq uning amaliy samaradorligi, ishonchliligi va validligi empirik tadqiqotlar orqali tekshirilishi zarur. Shunday yondashuv pedagogik shart-sharoitlarni nazariy tavsiflashdan ularni kuzatish, baholash va takomillashtirish mumkin bo‘lgan amaliy metodik tizimga o‘tkazishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gagarina, N., Klop, D., Kunnari, S., Tantele, K., Välimaa, T., Bohnacker, U., & Walters, J. (2019). MAIN: Multilingual Assessment Instrument for Narratives – Revised. ZAS Papers in Linguistics, 63. <https://doi.org/10.21248/zaspil.63.2019.516>

2. Bohnacker, U., & Gagarina, N. (2019). Background on MAIN – Revised, how to use it and adapt it to other languages. In MAIN: Multilingual Assessment Instrument for Narratives – Revised. ZAS Papers in Linguistics, 63, iv–xii.